

**LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES IZSTRĀDĀŠANA,
PIEŅEMŠANA UN KONSTITUCIONĀLISMA ATTĪSTĪBA
LĪDZ 1940. GADAM
ELABORATION, ADOPTION OF THE CONSTITUTION OF THE
REPUBLIC OF LATVIA AND DEVELOPMENT OF
CONSTITUTIONALISM UNTIL 1940**

Viktorija Larkina

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, viktorijalarkina@inbox.lv, Rēzekne, Latvija

Zinātniskais vadītājs Dr.iur. **Artūrs Gaveika**

Abstract. *The Constitution is the core of the existence of a democratic and judicial state. The aim of the research is to examine the constitutional development of Latvia from the proclamation of the Republic of Latvia in 1918 to the occupation of Latvia in 1940. In order to achieve it, the author analyzed the origins of the constitutional rights of the Republic of Latvia, described the history of composing the Constitution of the Republic of Latvia, including the essence and functioning of the Constitution until 1940. The main conclusion of the research is that during this historical period, the Constitution of the State of Latvia functioned continuously, independently of the fact that an authoritarian regime was established in 1934.*

Keywords. *authoritarian regime, the Constitution of the Republic of Latvia, constitutional rights of Latvia, development of the Constitution of the Republic of Latvia, parliamentary democracy.*

Ievads

Demokrātiska tiesiska valsts nav domājama bez konstitūcijas (satversmes) likuma, kas noteiktu tās iekārtas tiesiskos pamatus (*Dišlers, 2017*). XX gadsimta latviešu jurists K. Dišlers uzsvēra: “Konstitūcija var būt nepilnīgi izstrādāta pagaidu satversme, bet tai vajag pastāvēt pietiekoši noteiktā veidā, ko varētu konstatēt katrā atsevišķā valsts dzīves momentā”, tāpēc arī jaunajās, pēc pasaules kara nodibinātajās republikās līdz satversmju likumu izstrādāšanai ir tikušas pieņemtas pagaidu satversmes (*Dišlers, 2017*).

Latvijas Republikas konstitucionālās attīstības vēsturi pēc neatkarības nostiprināšanas (1918. - 1920.) iedala parlamentārās demokrātijas (1920. - 1934.) un autoritārā režīma periodā (1934. – 1940.) (*Taurēns, 1996*). Šajā laika posmā darbojušās divas pagaidu satversmes – Latvijas Tautas politiskā platforma (1918.gada 18. novembris - 1920.gada 1. jūnijs) un Satversmes sapulces pieņemtie “Latvijas valsts iekārtas pagaidu noteikumi” (1920. gada 1. jūnijs - 1922. gada 7. novembris) – līdz beidzot stājās spēkā tagadējā Latvijas Republikas Satversme.

Pētījuma mērķis ir izpētīt Latvijas konstitucionālo attīstību no Latvijas valsts proklamēšanas 1918. gadā līdz Latvijas valsts okupācijai 1940. gadā.

Pētījuma priekšmets ir Latvijas Republikas Satversmes izstrādāšana, pieņemšana un tās darbība no 1918. līdz 1940. gadam.

Pētījuma objekts ir Latvijas Republikas Satversme.

Pētījuma uzdevumi:

- 1) atlasīt un analizēt zinātnisko literatūru, normatīvo regulējumu un judikatūru par Latvijas konstitucionālo attīstību no 1918. līdz 1940. gadam;
- 2) raksturot Latvijas Republikas konstitucionālo tiesību pirmsākumus, tostarp izklāstot pirmās un otrās pagaidu konstitūcijas principus un darbību;
- 3) raksturot Latvijas Republikas Satversmes būtību, tās sastādīšanas vēsturi un darbību līdz 1940. gadam;
- 4) salīdzināt Satversmes projektu, 1922. gadā pieņemtās Satversmes I daļu un 1933. gada Satversmes grozījumu projektu ar šobrīd spēkā esošo Satversmes redakciju.

Pētījuma jautājumi ir:

- 1) Kā attīstījās Latvijas konstitucionālās tiesības no 1918. līdz 1940. gadam?

2) Kāds bija Latvijas Republikas Satversmes izstrādes process un kāda bija tās darbība līdz 1940. gadam?

Darbā tika izmantotas šādas **zinātniskās pētniecības metodes**: literatūras analīze, lai izpētītu zinātnisko literatūru par Latvijas konstitucionālo attīstību, tostarp Latvijas Republikas Satversmes izstrādāšanu, pieņemšanu un darbību; indukcija, lai veiktu secinājumus par Latvijas konstitucionālo attīstību; salīdzinošā metode, lai atlasītu svarīgākās atziņas zinātniskajā literatūrā un, lai salīdzinātu Satversmes projektu, 1922. gadā pieņemto Satversmes I daļu un 1933. gada Satversmes grozījumu projektu ar šobrīd spēkā esošo Satversmes redakciju.

Latvijas Republikas konstitucionālo tiesību pirmsākumi

Līdz ar valsts proklamēšanas brīdi, Latvijas Republika sāka veidot savus konstitucionālās iekārtas pamatus. Dienu pirms šī svinīgā akta, 1918. gada 17. novembrī, tika izveidots Latvijas priekšparlaments – Latvijas Tautas padome (turpmāk – LTP vai TP) un pieņemta **pirmā pagaidu konstitūcija** – Tautas padomes politiskā platforma, kura bija spēkā no 1918. gada 18. novembra līdz 1920. gada 1. jūnijam (*Balodis, 2014; Dišlers, 2017*). LTP dibināšana bija vienošanās starp Latvijas Pagaidu Nacionālo Padomi (turpmāk - LPNP) un Rīgas Demokrātisko bloku (turpmāk - RDB), un par LTP priekšsēdētāju tika iecelts Jānis Čakste (*Blūzma, 2010; Dreimanis, 1958*). Līdz ar to saprotams, ka TP nebija tautas vēlēta, bet politisko partiju izveidota augstākās varas institūcija, kura noteica jaundibinātās valsts politiskos mērķus un valsts varas īstenošanas kārtību (*Blūzma, 2010; Balodis, 1991; Spale & Pleps, 2018*).

Pirmās Latvijas pagaidu konstitūcijas – Tautas padomes politiskās platformas – primārais nolūks bija īstenot tieksmi uz valsts dibināšanu, iezīmējot jaunveidojamās valsts darbības pamatprincipus un valsts pārvaldes organizēšanas ieceres (*Balodis, 2014*). Politiskā platforma sastāvēja no septiņām nodaļām: I Satversmes sapulce; II Valsts forma un attiecības pret citām tautām; III Suverēnā vara un valsts politiskā un saimnieciskā iekārta; IV Cittautiešu tiesības; V Politiskās brīvības; VI Valsts apsardzība; VII Pašvaldība. Nodaļās bija ietverta valdības programma, nacionālo minoritāšu tiesību garantijas un demokrātisko brīvību garantijas (*Kurlovičs, 1997*).

Politiskā platforma noteica, ka Latvija ir neatkarīga “republika uz demokrātiskiem pamatiem” (2. nodaļas 1. pants), uz kuras pamata nākamajā dienā, 18. novembrī, tika izsludināta Latvijas Republika (*Balodis, 2014*). Ņemot vērā to, ka Politiska platforma pieņemta lielā steigā, tad, kā atzīmē tiesību zinātnieks K. Dišlers, šī panta formulējums nebija veiksmīgs; tas ir jāsaprot kā “deklaratīva rakstura pants nākotnē izveidot demokrātisku republiku, jo Politiskās platformas pieņemšanas brīdī Latvija nebija demokrātiska republika, bet oligarhiska republika, jo suverēnā vara piederēja ne Latvijas tautai, bet dažu desmitu locekļu lielai delegātu sapulcei, kura nebija no tautas vēlēta” (*Dišlers, 2017*).

LTP dibināšanas sēdē 1918. gada 17. novembrī pieņemtās politiskās platformas 1. nodaļas 1. pantā bija iekļauta nepieciešamība sasaukt Satversmes sapulci “pēc iespējas drīzā laikā” (*Balodis, 2014*). Satversmes sapulce bija leģitīmi vēlēts tautas parlaments ar galveno uzdevumu izstrādāt un pieņemt Satversmi, kas noteiktu turpmāko Latvijas valsts iekārtu (*Balodis, 2014; Ekmane u.c., 2013*). Līdz ar to 1919. gada 19. augustā tika pieņemts Satversmes sapulces vēlēšanu likums, kurā tika noteikts, ka likumdevēji tiek ievēlēti vispārējās, vienlīdzīgās, tiešās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās, piedaloties abu dzimumu Latvijas pilsoņiem no 21 gada vecuma, par pilsoņiem nosakot personas, kuras Latvijas teritorijā dzīvojušas 1914. gada 1. augustā (*Ekmane u.c., 2013; Dreimanis, 1958*).

Tam laikam tā bija progresīvākā demokrātisko vēlēšanu shēma, jo, pirmkārt, tā nodrošināja dzimumu vienlīdzību politiskajā dzīvē, kas tikko sāka ieviesties attīstītajās pasaules valstīs, otrkārt, nodrošināja vēlētāju vienlīdzību neatkarīgi no viņu mantiskā stāvokļa, treškārt, sekmēja mazākumu – etnisko, reliģisko – pārstāvniecību parlamentā (*Blūzma, 2010*). Arī mūsdienās spēkā esošajā Satversmes redakcijā vēlēšanas joprojām notiek, balstoties uz šiem

pamatprincipiem, un atteikšanās no tiem var notikt tikai tautas nobalsošanas ceļā (*Blūzma, 2010*).

TP suverēnā vara tika atzīta tikai līdz Satversmes sapulces sasaukšanai (*Blūzma, 2010*). Satversmes sapulce tika ievēlēta 1920. gada 17. un 18. aprīlī (okupētos Latvijas apvidos vēlēšanas notika 20. un 21. novembrī), par tās prezidentu ievēlēja LTP priekšsēdētāju Jāni Čaksti (*Ekmane u.c., 2013*). Vēlēšanu norisei Latvijas teritorija tika sadalīta piecos vēlēšanu apgabalos: Rīgas, Vidzemes, Kurzemes, Zemgales, Latgales vēlēšanu apgabalā, ievēlot 150 deputātus, to skaitā piecas sievietes (pēc 20. - 21. novembra vēlēšanām tiem pievienojās vēl divi deputāti) no 57 iesniegtajiem deputātu kandidātu sarakstiem (*Ekmane u.c., 2013*). Satversmes sapulces vēlēšanās piedalījās aptuveni 85 % (aptuveni 700 tūkst.) balsstiesīgo iedzīvotāju, neskaitot karavīrus (*Ekmane u.c., 2013*).

Tādējādi Satversmes sapulce bija pirmā demokrātiski ievēlēta Latvijas tautas pārstāvniecība (pirmais Latvijas Republikas parlaments), kas darbojās no 1920. gada 1. maija līdz 1922. gada 7. novembrim, kad darbu uzsāka 1. Saeima (*Balodis, 2014; Ekmane u.c., 2013*). Satversmes sapulces darbības reģlamentēšanai 1920. gada 12. oktobrī pieņēma Satversmes sapulces kārtības rulli, kas noteica, ka Satversmes sapulces Prezidiju veido seši tā locekļi – prezidents, divi viņa biedri un sekretārs ar diviem biedriem (*Ekmane u.c., 2013*). Satversmes sapulces pieņemtie likumi tika publicēti izdevumā “Valdības Vēstnesis” (*Ekmane u.c., 2013*).

Pēc demokrātiskām Satversmes sapulces vēlēšanām Tautas padomes politisko platformu nomainīja divi Satversmes sapulces akti, kuri uzskatāmi par **otro pagaidu konstitūciju**: 1920. gada 27. maija Deklarācija par Latvijas valsti un 1920. gada 1. jūnija “Latvijas valsts iekārtas pagaidu noteikumi” (*Blūzma, 2010; Balodis, 2014*).

Deklarācija sastāvēja no diviem pantiem, nosakot, ka Latvija ir patstāvīga un neatkarīga republika ar demokrātisku valsts iekārtu, kuras suverēnā vara pieder tautai (*Deklarācija par Latvijas valsti, 1920*). Tātad deklarācija bija saistīta ar 1918. gada 18. novembra valsts proklamācijas aktu un precizēja valsts konstitucionālos pamatus; tās mērķis bija apstiprināt Latvijas tautas gribu dzīvot neatkarīgā valstī ar tautas pārstāvniecības iestādes izdotu aktu (*Blūzma, 2010; Balodis, 2014*). Otrajā pantā, kurš tādā pat veidā ir pārgājis arī tagadējā Satversmē, ir formulēts demokrātiskās republikas svarīgākais pamatprincips – tautas suverenitātes princips, un tādējādi izlabots TP politiskās platformas formālais trūkums (*Dišlers, 2017*).

Savukārt “Valsts iekārtas pagaidu noteikumos” bija 12 pantos lakoniski formulēts pamatlikums, kas nodrošināja valsts funkcionēšanu līdz Satversmes pieņemšanai, proti, noteica Satversmes sapulces un Ministru kabineta tiesības, kā arī Satversmes sapulces prezidenta tiesības (*Balodis, 2014; Kurlovičs, 1997; Dišlers, 2017*). Šī pagaidu konstitūcija bija spēkā līdz 1922. gada 7. novembrim, kad spēkā stājās 1922. gada 15. februārī pieņemtā Latvijas Republikas Satversme (*Blūzma, 2010*).

Latvijas Republikas Satversmes izstrādāšana, pieņemšana un darbība līdz 1934. gadam

Lai gan Satversmes sapulce pieņēma vairākus likumus, kas bija nepieciešami jaunizveidotās valsts funkcionēšanai, tās galvenais uzdevums bija izstrādāt un pieņemt Satversmi (*Balodis, 2014*). “Satversme” ir Ata Kronvalda jaundarināts vārds, kuru viņš pats skaidroja tā: “sauksim visus likumus, visas dažādas tiesas un citas valsts ierīkšanas miera un kara laikos, pie kuriem varam pietverties un kuri pašu valsti satur cieši kopā, par valsts satversmi” (*Ekmane u.c., 2013*).

Latvijas Republikas Satversme tika pieņemta 1922. gada 15. februārī un izsludināta 1922. gada 30. jūnijā laikrakstā “Valdības Vēstnesis” (*Balodis, 2014*). 1922. gada 20. jūnijā Satversmes sapulce pieņēma likumu “Par Latvijas Republikas Satversmes spēkā stāšanos un ieviešanu”, kurš noteica, ka Satversme stājas spēkā 1922. gada 7. novembrī, plkst. 12 dienā. Šajā laikā izbeidzās Satversmes sapulces pilnvaras un uz pirmo sēdi bija jāsanāk jaunievēlētajai

Saeimai, kuras vēlēšanas bija noteiktas 7. un 8. oktobrī. (*Likums par Latvijas Republikas Satversmes spēkā stāšanos un ieviešanu, 1922*). Līdz 1922. gada 7. novembrim Satversmes sapulce bija darbojusies kā pagaidu parlaments; savās 213 kopsēdēs Satversmes sapulce apsprieda un pieņēma 205 likumus un 225 noteikumus (*Ekmane u.c., 2013; Balodis, 1991*).

Satversmes izstrādes process notika Satversmes sapulcē speciāli šim nolūkam izveidotajā komisijā – Satversmes komisijā, kura tika sadalīta vēl divās apakškomisijās: pirmā apakškomisija sagatavoja Satversmes I daļu (1. - 88. pants), kas noteica valsts iekārtas organizācijas pamatnosacījumus; otrā strādāja pie cilvēka pamattiesību sadaļas (kataloga) – Cilvēka un pilsoņa tiesību un pienākumu deklarācijas (*Balodis, 2014; Kurlovičs, 1995*). Satversmes projektu skatīja trīs lasījumos, pirms tam trīs reizes apspriežot apakškomisijās (*Pleps, 2012; Balodis, 2014*).

Satversmes projekta izstrādes paraugam tika ņemta Veimāras Republikas (izstrādājot pilsoņu tiesību un brīvību pamatnoteikumus), kā arī Šveices (aizgūstot referendumu ideju), Somijas, Francijas, Anglijas, ASV, Polijas, Čehoslovākijas, Igaunijas, Japānas un citu valstu konstitucionāla pieredze (*Gerts, 2012; Balodis, 2014; Balodis, 1991; Kurlovičs, 1995*).

Saskaņā ar Satversmes I daļas projektu Latvija kļuva par vienu no pirmajām valstīm, kur izveidoja vienpalātas parlamentu (tāpat kā citās republikās, kas izveidojās pēc Pirmā pasaules kara, – Lietuvā, Igaunijā, Somijā) (*Kurlovičs, 1995*).

Satversmes sapulces balsošanā Satversmes II daļai jeb cilvēka pamattiesību daļai pietrūka atbalsta, līdz ar to tā netika pieņemta (*Balodis, 2014*). Satversmes II daļā bija iecerēts iekļaut vairākas politiskās un personiskās cilvēka tiesības garantējošas normas, bez kurām Satversme bija nepilnīga (*Balodis, 2014*).

Turpretim pilsonisko brīvību aizsardzība efektīvi tika nodrošināta ar nekonstitucionāla līmeņa likumu starpniecību, piemēram, likumi par sapulču un biedrošanās brīvību, reliģiskajām organizācijām, bet sevišķa nozīme līdz 1934. gada 15. maija valsts apvērsumam bija “Valsts iekārtas pagaidu noteikumiem”, kuros tika iekļauts arī fundamentālo cilvēka tiesību uzskaitījums (*Balodis, 2014*).

Satversmes I daļas projekts, kādu pieņēma un izsludināja Satversmes sapulce savā 1922. gada 15. februāra kopsēdē, sastāvēja no septiņām nodaļām: I Vispārējie noteikumi, II Saeima, III Valsts prezidents, IV Ministru kabinets, V Likumdošana, VI Tiesas un VII Valsts kontrole (*Šilde, 1976*). Līdz 1934. gada 15. maija valsts apvērsumam Satversmē tika izdarīts tikai viens grozījums, 74. un 79. pantā “visus balsstiesīgos” nomainot uz “pusi no pēdējās Saeimas vēlēšanās piedalījušos vēlētāju skaita” (*Balodis, 2014*). Savukārt 1933. gada 3. novembrī Saeimai tika iesniegts Satversmes 19 pantu grozījumu projekts, no kuriem lielākā daļa tiešā vai netiešā veidā attiecās uz Saeimu un Valsts prezidenta institūtu (*Balodis, 2014*).

Salīdzinot 1922. gada Satversmi ar tās pašreizējo redakciju, jāsaka, ka nav mainījušies pirmie četri panti (izņemot 4. pants ar 1998. gada grozījumiem tika papildināts ar valsts valodu) (*Latvijas Republikas Satversmē, 1922*), kā arī valsts uzbūves pamatprincipi ir tādi paši: izpildvara pieder Ministru kabinetam, ko apstiprina Saeima un vada Valsts prezidenta aicināts Ministru prezidents; tiesu vara ir dalīta no izpildu un likumdošanas varām (*Kurlovičs, 1997*).

Reizē ar ceturrtā panta grozījumu 1998. gadā Satversme tika papildināta ar iztrūkstošo cilvēka pamattiesību uzskaitījumu (Satversmes VIII nodaļu) (*Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē, 1998*). Autors apskatījis Satversmes normas, par kurām bijušas lielākās diskusijas (sk. 1. tabulu).

Jāatzīmē, ka, diskutējot par Valsts prezidenta amatu, izveidojās divējāds uzskats: 1) Valsts prezidenta amata persona nav vajadzīga, jo valsts prezidents idejiski ir monarha mantinieks, kādēļ neder demokrātijai, tāpēc nepieciešamās šī amata funkcijas varētu uzticēt Saeimas priekšsēdētājam (*Šilde, 1976; Dišlers, 2017*); 2) Demokrātiskais princips vairāk ievērots, ja tauta pati ievēlē valsts prezidentu (*Šilde, 1976*).

Satversmes projekta, 1922. gadā pieņemtās Satversmes I daļas un 1933. gada Satversmes grozījumu projekta atšķirības no šobrīd spēkā esošās Satversmes redakcijas

Satversmes projekts	1922. gadā pieņemtā Satversmes I daļa	1933. gada Satversmes grozījumu projekts	Šobrīd spēkā esošā Satversmes redakcija
Vēlēšanu tiesības ir no 20 vai vairāk par 21 gadu vecumu	Vēlēšanu tiesības ir pilsoņiem, kuri vēlēšanu dienā ir vecāki par 21 gadu	Valsts prezidentu drīkst ievēlēt no 25 gadu vecuma. Saeimu drīkst ievēlēt no 21 gada	Tiesības vēlēt ir pilsoņiem, kuri vēlēšanu dienā ir sasnieguši 18 gadu vecumu
Valsts prezidentu ievēlē tauta uz pieciem gadiem	Valsts prezidentu ievēlē Saeima uz trim gadiem	Valsts prezidentu ievēlē tauta uz pieciem gadiem	Valsts prezidentu ievēlē Saeima uz četriem gadiem
Saeimu ievēlē uz diviem vai trīs gadiem	Saeimu ievēlē uz trim gadiem	Saeimu ievēlē uz četriem gadiem	Saeimu ievēlē uz četriem gadiem
Saeima sastāv no 120 tautas priekšstāvjiem	Saeima sastāv no 100 tautas priekšstāvjiem	Saeima sastāv no 50 tautas priekšstāvjiem	Saeima sastāv no 100 tautas priekšstāvjiem

Rezultātā tika pieņemts lēmums, ka Valsts prezidentam jāklūst par kontrolētāju varu, par pretvaru parlamentam, kura vairākums var ļaunprātīgi izlietot savas tiesības, tāpēc jānodrošina, lai tautas labumam netiktu nodarīts kaitējums (*Šilde, 1976*).

Savukārt 1933. gadā, kad tautas vēlēta Valsts prezidenta ideja bija atkal populāra tautā, priekšlikums grozīt attiecīgo Satversmes pantu ar balsu vairākumu otrajā lasījumā tika akceptēts (*Balodis, 2014*). Tādējādi Latvijas Republikā, iespējams, tiktu ieviests tautas vēlēts Valsts prezidenta institūts, ja nebūtu noticis valsts apvērsums.

Tautas vēlmi pašai ievēlēt Valsts prezidentu var pamatot ar Latvijas Senāta Apvienotās sapulces 1929. gada spriedumu. Senatori, skaidrojot terminu “augstākā vara”, uzsvēra, ka, pamatojoties uz Tautas Padomes un Satversmes sapulces kompetences (platformas) formulējumiem, kā arī Latvijas Republikas Satversmes 2. pantu, republikāniskas iekārtas valstīs tiek deklarēts, ka suverēnā vara pieder tautai jeb, “kā to atzīst modernas valsts tiesības” – likumam, respektīvi, tiesībām (*Latvijas Senāta Apvienotās sapulces spriedums, 1929*).

Saeima, Valsts prezidents un Ministru kabinets, tāpat ministri, Valsts kontrole, tiesas pēc Latvijas Republikas Satversmes būtības darbojas likuma (satversmes) robežās un padoti likumam (satversmei), kādēļ tie uzskatāmi vienīgi par valsts varas augstākiem orgāniem, bet nevis par tādiem orgāniem, kuri stāvētu pāri tiesībām, kas ir nepieciešams elements suverēnās varas jēdzienam (*Latvijas Senāta Apvienotās sapulces spriedums, 1929*). Ielūkojoties mūsdienīgu tiesu praksē, jāatzīst, ka ir saglabāties gan modernas valsts jēdziens (*Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedums, 2006, Nr. SA-5/2006*), gan identisks skaidrojums, kā izprotams Satversmes 2. pants (*Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedums, 2014, Nr. SA-1/2014*).

Latvijas konstitucionālā attīstība autoritārisma periodā (1934-1940)

Satversmes grozījumus trešajā lasījumā neizskatīja, jo 1934. gada 15. maijā Latvijas Republikā tika realizēts antikonstitucionāls valsts apvērsums, kad antidemokrātisko varas maiņu vadīja Ministru prezidents Kārlis Ulmanis (*Balodis, 2014; Taurēns, 1996*). Pučistu valdības deklarācijā izteikts pamatmērķis bija Satversmes reforma, līdz ar to pēc K. Ulmaņa valsts apvērsuma Satversmes darbība tika apturēta un valsts varas īstenošanas kārtību noteica Kārļa Ulmaņa valdības pieņemtie likumi un precedenti (*Balodis, 2014; Spale & Pleps, 2018*).

Izmantojot kara stāvokli, jaunā valdība ierobežoja vārda, apvienošanās, profesijas un citas brīvības (*Balodis, 2014*). K. Ulmaņa režīms atteicās no vēlēšanām valsts un pašvaldību amatos, aizstājot tās ar vienkāršu režīmam lojālu personu iecelšanu amatos (*Balodis, 2014*).

Valdība un tās ieceltās personas pilnībā vai daļēji aizstāja tautas vēlētas institūcijas, to vietā izveidojot kameru sistēmu, kas bija dažādu arodu (tirgotāju, rūpnieku, amatnieku utt.) padomdevēju iestādes un pārvaldīja kādu valsts dzīves nozari (*Balodis, 2014; Taurēns, 1996*). Saeimas deputātiem tika atņemta imunitāte, Saeima kā konstitucionāls orgāns tika likvidēts, likumdošanu īstenoja režīma valdības struktūrvienība – Saeimas Kodifikācijas nodaļa (*Balodis, 2014*). Likumi tika pieņemti neatkarīgi no balsošanas, izdevīgas vienošanās vai kāda cita kompromisa, kurus jāpieņem visiem vienādi – neatkarīgi no materiālā statusa (*Balodis, 2014*).

Lūkojoties no mūsdienu interpretācijas, K. Ulmaņa rīcība, ierobežojot cilvēka brīvības, uzskatāma par antikonstitucionālu, jo atbilstoši 2013. gada Augstākās tiesas skaidrojumam “pamattiesības var ierobežot tikai Satversmē noteiktajos gadījumos, turklāt ievērojot samērīguma principu, tādējādi ierobežojumiem jābūt: 1) noteiktiem ar likumu; 2) attaisnotiem ar leģitīmu mērķi; 3) proporcionāliem jeb samērīgiem ar šo mērķi” (*Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedums, 2013, Nr. SKA-172/2013*).

Turpretī K. Ulmaņa rīcība nebija ne pamatota, ne attaisnota. Turklāt K. Ulmanis bija neierobežots savās pilnvarās un saucās par “vadoni”, kas nozīmēja, ka viņš, pretēji varas dalīšanas principam, bija vienlaikus arī likumdevējs un izpildu varas galva (*Balodis, 2014*).

Jāatzīmē, ka Satversme tikusi apturēta vien daļēji, jo režīms turpināja piemērot atsevišķas Satversmes daļas, piemēram, turpināja darboties Valsts kontrole un tiesas, Valsts prezidents turpināja izsludināt likumus. Līdz ar to senatori atzina, ka 1934. gada 18. maija Ministru kabineta deklarācija apturēja tikai Satversmes daļu par Saeimas darbību līdz jaunas Satversmes izstrādāšanai (*Balodis, 2014*). Tādējādi, lai arī ierobežotā apjomā, Satversme faktiski turpināja darboties arī pēc apvērsuma (*Balodis, 2014*).

Režīma sākumā (1934.-1936.) pieņemtos likumus izsludināja Valsts prezidents, taču, beidzoties toreizējā prezidenta A. Kvieša pilnvarām, K. Ulmanis apvienoja Valsts prezidenta un Ministru prezidenta amatu un sāka saukties par “Latvijas Valsts un ministru prezidentu”, līdz ar to sākotnējais antikonstitucionālais režīms pārauga autoritārā diktatūrā (*Šilde, 1976; Balodis, 2014*).

K. Ulmaņa režīma laikā netika sagatavots un apstiprināts jauns Satversmes projekts atšķirībā no analogiskiem režīmiem pārējās Baltijas valstīs, kur tika pieņemtas jaunas konstitūcijas – Igaunijā (1937. gadā), Lietuvā (1938. gadā) (*Balodis, 2014*). Tāpat līdz pat Latvijas okupācijai 1940. gada jūnijā neviens tiesību akts nav atcēlis Satversmes 1. un 2. pantā iekļautās pamatnormas (*Balodis, 2014*). 1940. gada jūnijā pēc K. Ulmaņa valdības krišanas un Padomju Savienības ieceltās valdības izveidošanās Satversmes darbība netika faktiski atjaunota, tai neatbilstot Tautas Saeimas pieņemtiem aktiem par padomju varas nodibināšanu Latvijā un Latvijas pievienošanu Padomju Savienībai (*Spale & Pleps, 2018*).

Secinājumi un priekšlikumi

1. Līdz Latvijas Republikas Satversmes pieņemšanai pirmās pagaidu konstitūcijas veiksmīgi īstenoja savas funkcijas, jo tika sasniegti to galvenie mērķi, proti, tika demokrātiski ievēlēts pirmais pagaidu parlaments (Satversmes sapulce) un nostiprināts demokrātijas un tautas suverenitātes princips. Abi principi saglabāja juridisko spēku līdz pat Latvijas okupācijai, līdz ar to Latvijas valsts konstitūcija darbojās nepārtraukti neatkarīgi no tā, ka 1934. gadā bija iestājies autoritārs režīms.
2. Būtiskākais 1922. gada Satversmes trūkums bija nepieņemtā Satversmes II daļa. Bez cilvēka pamattiesību kataloga Latvijas Republikas Satversme bija nepilnīga, un, lai gan vairākas politiskās un personiskās cilvēka tiesības garantējošās normas tika nodrošinātas citos

likumos, tie nebija konstitucionāla ranga akti. Līdz ar to cilvēka pamattiesības netika aizsargātas ar visaugstāko juridisko spēku.

3. Atšķirības no 1922. gada Satversmes tās pašreizējā redakcijā nav lielas: 1) vēlēšanās drīkstēja piedalīties pilsoņi no 21 gadu vecuma (šobrīd – no 18 gadu vecuma); 2) Valsts prezidentu ievēlēja Saeima uz trīs gadiem (šobrīd – uz četriem gadiem); 3) Saeimu, tāpat kā Valsts prezidentu, ievēlēja uz trīs gadiem (šobrīd – uz četriem gadiem); 4) simts tautas priekšstāvju sastāvs ir saglabājies tāds pats kā 1922. gada Satversmē, kaut arī Satversmes projektā bija paredzēti 120 tautas priekšstāvji, bet 1933. gada Satversmes grozījumu projektā piedāvāts samazināt skaitu līdz 50 tautas priekšstāvjiem.
4. Jau Latvijas konstitucionālisma parlamentārās demokrātijas periodā (1918.-1934.) Latvija tika nosaukta par modernu valsti, kura ar likuma normu Latvijas Republikas Satversmē par augstākās varas avotu un nesēju izvirzīja vienīgi Latvijas tautu.

Priekšlikums:

Tā kā šāda interpretācija ir aktuāla arī mūsdienu tiesu praksē, tad attiecībā uz Valsts prezidenta institūtu autore piedāvā izteikt Latvijas Republikas Satversmes 35. pantu šādā redakcijā: “*Valsts prezidentu ievēlē tauta uz četriem gadiem vispārīgās, vienlīdzīgās, tiešās un aizklātās vēlēšanās*”.

Izmantotie avoti un literatūra

1. *Deklarācija par Latvijas valsti* (27.05.1920). Latvijas Republikas likums. <https://likumi.lv/ta/id/294145>
2. *Latvijas Republikas Satversme* (15.02.1922). Latvijas Republikas likums, red. uz 01.01.2019. <https://likumi.lv/doc.php?id=57980>
3. *Likums par Latvijas Republikas Satversmes spēkā stāšanos un ieviešanu* (20.06.1922). Latvijas Republikas likums. <https://www.vestnesis.lv/ta/id/241070>
4. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2014. gada 12. februāra spriedums lietā Nr. SA-1/2014. <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/tiesibu-aktu-raditajs>
5. Balodis, A. (1991). *Latvijas un latviešu tautas vēsture*. Neatkarīgā teātra “Kabata” grāmatu apgāds.
6. Balodis, R. (zin. red.) (2014). *Latvijas Republikas Satversmes komentāri: Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi*. Latvijas Vēstnesis.
7. Blūzma, V. (2010). Rietumu konstitucionālo tiesību kultūras ietekme uz Latvijas Republikas Satversmes tapšanu (1920-1922). *Latvijas valstiskumam 90. Latvijas valsts neatkarība: ideja un realizācija*, 129.-156.
8. Dišlers, K. (2017). *Ievads Latvijas valststiesību zinātnē*. Tiesu namu aģentūra.
9. Dreimanis, P. (1958). *Latvju tautas vēsture*. Imanta.
10. Ekmāne, B., Peinberga, L., & Antēnau, I. (2013). *1918.-1920. gads Latvijas Republikas Pagaidu valdības sēžu protokolos, notikumos, atmiņās*. Latvijas Vēstnesis.
11. Gerts, O. (14.06.2012). Par Latvijas Republikas Satversmes tēviem, pamatu licējiem. *Latvijas Vēstnesis*, 93. <https://www.vestnesis.lv/ta/id/249153>
12. Kurlovičs, G. (1995). *Konsultants Latvijas vēsturē un civilizācijā 1. Zvaigzne ABC*.
13. Kurlovičs, G. (1997). *Konsultants Latvijas vēsturē un civilizācijā 2. Zvaigzne ABC*.
14. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006. gada 3. novembra spriedums lietā Nr. SA-5/2006. <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/tiesibu-aktu-raditajs>
15. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2013. gada 30. aprīļa spriedums lietā Nr. SKA-172/2013. <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/tiesibu-aktu-raditajs>
16. Latvijas Senāta Apvienotās sapulces 1929. gada 15. marta spriedums. <https://www.archiv.org.lv/senats/index.php?id=51&kopa=4>
17. Pleps, J. (12.06.2012). Par Latvijas Republikas Satversmi: vēsture un mūsdienas. *Latvijas Vēstnesis*, 91.
18. Spale, A., & Pleps, J. (2018). *Konstitucionālās tiesības. Tālmācības studiju kurss*. Biznesa vadības koledža. <https://issuu.com/biznesa-vadibas-koledza/docs/konstitucionalas-tiesibas-talmaciba>
19. Šilde, Ā. (1976). *Latvijas vēsture, 1914-1940*. Daugava.
20. Taurēns, J. (1996). *Latvijas vēstures pamatjautājumi un valsts konstitucionālie principi*. Naturalizācijas pārvalde.